

## Μακεδονικά

Τόμ. 1



### Η Δυτική Μακεδονία, ο Πολιτισμός της και ο Πλούταρχος

Α. Δ. Κεραμόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.9117](https://doi.org/10.12681/makedonika.9117)

Copyright © 2016, Α. Δ. Κεραμόπουλος



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

### Βιβλιογραφική αναφορά:

Κεραμόπουλος Α. Δ. (2017). Η Δυτική Μακεδονία, ο Πολιτισμός της και ο Πλούταρχος. *Μακεδονικά*, 1, 24–37.  
<https://doi.org/10.12681/makedonika.9117>

## Η ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Φιλίππου Β' βασιλέως τῆς Μακεδονίας, εὐρίσκωμεν δύο *Εὐρουδικας* ἐχούσας πρὸς αὐτὸν στενὴν σχέσιν· ἢ μία ἦτο ἡ μήτηρ του, ἢ δὲ ἄλλη ἦτο σύζυγός του ἢ ἀκριβέστερον μία τῶν ἑπτὰ συζύγων του, ἃς γνωρίζομεν.

Ἡ μήτηρ του Εὐριδίκη ἦτο θυγατριδῆ, ἦτοι ἐκ θυγατρὸς ἐγγονῆ τοῦ Ἀρριβαίου (Θουκ. 4, 79. 83. 124 ἐξ.) ἢ Ἀρραβαίου (Ἀριστ. 5, 1311 β. Στράβ. 7, 326) υἱοῦ τοῦ Βρομεροῦ (= βροντεροῦ) καὶ βασιλέως τῶν Λυγκηστῶν καὶ τῆς Λύγκου ἢ Πελαγονίας, ἦτοι τῆς περὶ τὴν σημερινὴν Φλώριναν καὶ τὸ Μοναστήριον χώρας, θυγάτηρ δὲ τοῦ βασιλέως τῶν Ὀρεστῶν Σίρρα (Ἀριστοτ. ξ. ἀ.) ἢ Ἴρρα (Στράβ. ξ. ἀ.), ὅστις ἦτο πιθανῶς διάδοχος τοῦ Ἀντιόχου (Θουκ. 2, 80) βασιλέως τῆς Ὀρεστίδος ἦτοι τῆς περὶ τὴν Καστοριάν χώρας<sup>1</sup>), εἶχε δὲ νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα ἐκείνην τοῦ γείτονος του βασιλέως Ἀρραβαίου, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν γνωρίζομεν. Ἐκ τῆς Ὀρεστίδος δὲ κατήγετο καὶ ὁ στρατηγὸς Λεοννάτος «κατὰ γένος προσήκων τῇ Φιλίππου μητρὶ» (Σουῖδ. ἐν λ.).

Ταύτης λοιπὸν καὶ τοῦ Ἴρρα θυγάτηρ ἦτο ἡ μήτηρ τοῦ Φιλίππου, σύζυγος δὲ τοῦ Ἀμύντου Γ' καὶ μάμμη τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Περὶ τῆς Εὐρουδικῆς ταύτης ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν ἀναθηματικῶ ἐπιγράμματος ἀδεσπότη, ὅπερ ἐσώθη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Ἡθ. 14 Α ἐξ.):

*Εὐρουδικῆ Ἴρρα πολιήτισι τόνδ' ἀνέθηκε  
Μούσαις εὖιστον ψυχῇ ἐλοῦσα πόθον·  
Γράμματα γάρ, μνημεῖα λόγων, μήτηρ γεγονυῖα  
Παίδων ἠβώντων, ἐξεπόνθησε μαθεῖν.*

Ἀντὶ τοῦ Ἴρρα πολιήτισι τὰ χειρόγραφα εἶχον Ἱεραπολιτίτις, ὅπερ ὀρθῶς διώρφωσεν ὁ Wilamovitz ἐν Hermes 1919, 71 ὡς ἀνωτέρω κεῖται.

1. Ἐν τῇ ἐμῇ Ἐπιτόμῳ Ἱστορίᾳ τοῦ Φιλίππου (1935) σ. 5 καὶ ἐν «Τί εἶναι Κουτσόβλαχοι» (1939), σ. 49, ἐσχέτισα τὸν Ἴρραν καὶ τὴν Εὐρουδικὴν πρὸς τὴν Ἑλίμειαν κατὰ τὸν GYBER, *Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II* σελ. 80 ἐξ.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς σπουδαῖα πράγματα. Ὅτι δηλ. ἡ Εὐρυδίκη, κόρη βασιλέως, εἶχεν ἀνατραφῆ χωρὶς νὰ διδαχθῆ γράμματα καὶ ὅτι τοιαύτη οὕσα ἐκρίθη ὅμως ἀξία νὰ νυμφευθῆ τὸν βασιλέα Ἀμύνταν (393/2 — 370/9)<sup>1</sup>, ὅστις ἐγέννησεν ἕξ αὐτῆς τέσσαρα τέκνα, Ἀλέξανδρον, Εὐρυνόην, Περδίκκαν καὶ Φίλιππον τὸν πατέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὅτε δὲ ἦσαν οἱ παῖδες ἔφηβοι, τότε ἡ Εὐρυδίκη κατελήφθη ὑπὸ φιλομαθοῦς πόθου καὶ ἐκοπίασε νὰ διδαχθῆ γράμματα, διὰ τῶν ὁποίων παραδίδονται εἰς τὴν μνήμην καὶ ἀπαθανατίζονται οἱ λόγοι. Διὰ ταῦτα ἀφιέρωσε τοῦτον ἐδῶ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο τὸ ἐπίγραμμα. Τί ἀκριβῶς ἦτο τὸ ἀφιέρωμα καὶ ποῦ ἐστήθη, οὔτε τὸ ἐπίγραμμα διδάσκει οὔτε ἄλλοθεν γνωρίζομεν. Ἴσως ἦτο τρίπους, ἴσως μᾶλλον ἦτο ἄλλο τι ἀνάθημα ἀρσενικοῦ ὀνόματος (« τόνδε »), σχέσιν δ' ἔχον πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς Μούσας.

Ἡ ἀγραμματωσύνη τῆς βασιλόπαιδος Εὐρυδίκης, ἣτις κατέληξε νὰ γίνῃ βασίλισσα, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Μακεδονίας εἰς τὰς δυτικὰς μάλιστα ὄρεινὰς ἡγεμονίας τῆς Λύγκου, τῆς Πελαγονίας, τῆς Ὀρεστίδος, τῆς Ἐλιμίας καὶ τῆς Ἑορδαίας, ἦτο καθυστερημένος σφόδρα μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦλάχιστον. Ἀπὸ Φιλίππου ὅμως ἡ κατάστασις μετεβλήθη· διότι, καθὼς λέγει ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τοῦ πατρὸς του (Ἀρριαν. ἀνάβ. 7, 92), οὗτος « παραλαβὼν ἡμᾶς (τοὺς Μακεδόνας) πλανήτας καὶ ἀπόρους, ἐν διφθέραις τοὺς πολλοὺς νέμοντας ἀνὰ τὰ ὄρη πρόβατα ὀλίγα καὶ ὑπὲρ τούτων κακῶς μαχομένους Ἰλλυριοῖς καὶ Τριβαλλοῖς καὶ τῆς ὁμόροις Θορραξίν, χλαμύδας μὲν ἡμῖν ἀντὶ τῶν διφθερῶν φορεῖν ἔδωκεν, κατήγαγε δὲ ἐκ τῶν ὄρων εἰς τὰ πεδία, ἀξιωμαχοῦς καταστήσας τοῖς προσχώροις τῶν βαρβάρων, ὡς μὴ χωρίων ἔτι ὀχυρότητι πιστεύοντας μᾶλλον ἢ τῇ οἰκείᾳ ἀρετῇ σφῆζεσθαι, πόλεων τε οἰκῆτορας ἀπέφηνε καὶ νόμοις καὶ ἔθεσι χρηστοῖς ἐκόσμησεν » κ.λ.π.

Τοὺς λόγους τούτους τοῦ Ἀρριανοῦ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου ἀναπτύσσων ἐγὼ ἐν *Classical studies presented to Ed. Capps Princeton, 1936*, σ. 201 ἔξ. λέγω, ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι « ἐξαίρουσι τὴν ρηθεῖσαν πολιτικὴν τοῦ ἀνδρὸς πρῶτον μὲν διὰ τὰ πολεμικὰ ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ οἱ Μακεδόνες ἐγένοντο ἀξιόμαχοι πρὸς τοὺς βαρβάρους γείτονας, δεύτερον δὲ διὰ τὰ ἐκπολιτιστικὰ ἀγαθὰ, ἐπειδὴ οἱ Μακεδόνες, γενόμενοι κατ' οἰκονομικὰ πόλεων, ἐγνώρισαν ἀστικὸν βίον καὶ σεβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα

1. Περὶ τῆς διαρκείας τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντου τούτου, τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς καὶ περὶ τῶν συναφῶν πρὸς τὴν ἀνάληψιν τοῦ θρόνου γεγονότων συμφωνῶ μετὰ τοῦ *GHYBR* ἔ. ἄ. σελ. 105 ἔξ. Πρβλ. *BELOCH, Griech. Gesch. III 2* σελ. 57 ἔξ. 65 ἔξ. ὁσάκις δὲν ἐκθέτω ἴδιαν γνώμην. Ἀποσιωπῶ δὲ τὰς περὶ τοῦ θρόνου ἐριδας καὶ τὴν πιθανὴν μεσοβασιλείαν τοῦ Ἀργείου, ἐπειδὴ ἀποβλέπω μόνον εἰς τὴν ὅλην ἔκτασιν τοῦ βίου τοῦ Ἀμύντου.

καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀλλήλων, ἐν ᾧ πρότερον εἶχον συνηθείας ὄχι χρηστάς, ἀλλ' ἀναμιμνησκούσας τὰς ἀναλόγους συνηθείας τῶν Θρακῶν, οἵτινες ὑπελάμβανον (Ἡρόδ. 5,6: Kazarow, Beitr. zur Kulturgesch. der alten Thraker 1916, 16 ἐξ.) « ἀργὸν εἶναι κάλλιστον, γῆς δὲ ἐργάτην ἀτιμώτατον· τὸ ζῆν ἀπὸ πολέμων καὶ ληιστύος κάλλιστον », ὡς καὶ τοὺς τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος χρόνους, καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες (Θουκ. 1, 2) « νεμόμενοι τὰ αὐτῶν ἕκαστοι ὅσον ἀποζῆν καὶ περιουσίαν χρημάτων οὐκ ἔχοντες οὐδὲ γῆν φυτεύοντες, ἀδηλον ὃν ὁπότε τις ἐπελθὼν καὶ ἀτειχίστων ἄμα ὄντων ἄλλος ἀφαιρήσεται, τῆς τε καθ' ἡμέραν ἀναγκαίου τροφῆς πανταχοῦ ἂν ἠγούμενοι ἐπικρατεῖν, οὐ χालεπῶς ἀπανίσταντο (Ἄρχ. πλανήτας) καὶ δι' αὐτὸ οὐτε μεγέθει πόλεων ἰσχυρον οὐτε τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ ». Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολιτισμὸς ἐν τῇ μεσογαίᾳ Μακεδονίᾳ θὰ ἦτο καθυστερημένος ἐπὶ Φιλίππου, ὅσον περίπου τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων πεντήκοντα περίπου ἔτη πρότερον (Θουκ. 1,5), πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ὡς ἐκεῖνοι, εἰς παλαιότερον δὲ χρόνον καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες (Θουκ. 1,6), οὕτω μέχρι τοῦ Φιλίππου καὶ οἱ Μακεδόνες θὰ εἰσιδηροφόρουν (πρβλ, Beloch, GG<sup>2</sup> III, 1 469) « διὰ τὰς ἀφράκτους τε οἰκῆσεις καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους καὶ ξυνήθη τὴν δίκαιαν μεθ' ὄπλων ἐποίησαντο ὥσπερ οἱ βάρβαροι », ὅτε « τὰ ἔθη καὶ οἱ νόμοι » των δὲν ἦσαν « χρηστοί ».

Ἡ μεταβολή, ἣν ἐπῆνεγκεν ὁ Φίλιππος εἰς τὸν βίον τῶν Μακεδόνων, ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ἀλλαγῆς τῆς ἀμφίσεως· ἂν δὲ ἡμεῖς σήμερον δὲν δυνάμεθα νὰ σταθμίσωμεν προσηκόντως τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου καὶ ἐκλαμβάνομεν τοὺς περὶ αὐτοῦ λόγους τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ῥητορικὴν λεπτομέρειαν, ὑπενθυμίζω πάλιν τὸν Θουκ. I, 6, <sub>8</sub>, ὅστις δὲν ἀπηξίωσε νὰ μνημονεύσῃ, ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἡὺ τοῦ πολιτισμοῦ, παύσαντες νὰ σιδηροφορῶσι, μετέβαλον καὶ τὴν ἐνδυμασίαν αὐτῶν φοροῦντες ἔκτοτε « χιτῶνας λινοῦς » καὶ κοσμούμενοι πολλαχῶς· [καὶ τώρα δὲ ἡ εἴσοδος ἐκάστου τμήματος τοῦ ἔθνους ἡμῶν εἰς τὸν προηγμένον παγκόσμιον πολιτισμὸν συνδυάζεται καὶ πρὸς ἀλλαγὴν τῆς ἐνδυμασίας αὐτοῦ. Αἱ παλαιαὶ στολαὶ καταργοῦνται καὶ ἐμφανίζονται μόνον εἰς τὰς ἀρχαῖζούσας παραστάσεις τοῦ Παναθηναϊκοῦ σταδίου μετὰ τῶν μυκηναϊκῶν, τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ τῶν βυζαντινῶν στολῶν].

Ὡστε τὸ ἔργον τοῦ Φιλίππου εἶχε βαθεῖαν ἐκπολιτιστικὴν σημασίαν καὶ ἐξησφάλισε γεωργικωτέραν τὴν ἐξέλιξιν τῶν μέχρι τότε μᾶλλον ποιμενικῶν ἀνθρώπων, ἠμπέδωσε τὸν ἀστικὸν βίον τὸν εὐνοοῦντα τὰς τέχνας καὶ τὸν ἀμοιβαῖον σεβασμὸν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ· ἂν δὲ δὲν ἐπῆρχετο τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον διαρροὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας, ἵνα γίνῃ στήριγμα τῶν ἐκεῖ Μακεδονικῶν δυναστειῶν, πιστεῦω, ὅτι ἡ χώρα αὕτη ὡς χωρευτήριον ἠθῶν καὶ ῥοπῶν χειρσαίου καὶ συνεχοῦς λαοῦ θὰ ἀνέπτυσσε πο-

λιτισμόν, οἷον ἐφαντάζετο ὁ Erneste Rénan διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον τῆς, ὅταν εἰς τὸ βιβλίον του Ἀπόστολος Παῦλος (ἑλλ. μετάφρ. Γ. Βουτσινᾶ) τόμ. Α΄ κεφ. 6 σελ. 157 ἔξ. λέγη ἐν ἄλλοις: « ἡ Μακεδονία θὰ ὁμοιάσῃ μίαν ἡμέραν μὲ τὴν Ἑλβετίαν ἢ τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν ». Νομίζω δέ, ὅτι τοιαύτην τινὰ σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπαινῶν αὐτὸν καὶ καυχώμενος, ὡς ἐκαυχῶντο οἱ Ἀθηναῖοι, διότι πρῶτοι καλλιεργήσαντες τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς καὶ διδάξαντες τὴν γεωργίαν ἐγένοντο αἴτιοι νὰ μὴ ζῶσι « θηριωδῶς » οἱ ἄνθρωποι (Ἰσοκρ. Πανηγυρ. 28 Bull. de corresp. Hellen. XXIV. 1900, 96. [ Nilsson, Rev. de l'hist. et de philosophie religieuse, Strasburg, σ. 134, 136. Annuaire de l'Inst. de philol. et d'hist. IV 1936, 368 ]), ἀλλὰ νὰ ἀναπτύξωσιν ἐδραῖον βίον θεραπεύοντα τὰς τέχνας καὶ γεννῶντα τὸν πολιτισμόν.

Τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐκπολιτιστικῶν καὶ πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ πατρὸς του ἠδύνατο νὰ κάμῃ ὁ Ἀλέξανδρος, διότι ἀναμφιβόλως θὰ εἶχε γνωρίσει τὸν Θουκυδίδην. Ἐπειδὴ ὅμως εἰκοσαετῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ κατελήφθη ὑπὸ βαρυτάτων καθηκόντων, εἶναι πιθανόν, ὅτι τὴν γνῶσιν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἔχρεώσται εἰς τὸν σοφὸν Ἀριστοτέλην, διδάσκαλόν του ἀπὸ τοῦ 342 - 335 [ ἢ μᾶλλον ἐπὶ 3 περίπου ἔτη Wilcken, Alexander der Grosse 48, 51 ]. Θὰ ἦτο ὅμως ἄπορον, ἂν μόνον δάνειον σοφίαν μετέδιδεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τοιοῦτος διδάσκαλος· διὰ τοῦτο ὑπομιμνήσκομεν, ὅτι οὗτος γινώσκει, ὅτι οἱ « ἀργότατοι » ἄνθρωποι ἦτοι οἱ μὴ καλλιεργοῦντες τὰς τέχνας καὶ ὑπολειπόμενοι ἐν τῷ πολιτισμῷ εἶναι οἱ νομάδες καὶ ὅτι οἱ βίοι τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων εἶναι ἀνάμεικτοι, (Ἀριστοτ. Πολιτ. I 1256 α 30 ἔξ. 1256 β 1 ἔξ. πρβλ. 1261 α 22), δικαιοτάτη δὲ εἶναι ἡ γεωργία καὶ « βέλτιστος ὁ δῆμος ὁ γεωργικὸς » (1318 β ἔξ. 1343 α 27), οἱ δὲ πόλεμοι πρέπει νὰ γίνωνται πρὸς τὰ θηρία καὶ τοὺς βαρβάρους (125 β πρβλ. Ἰσοκρ. Παναθην. 163).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ὁμηλῆς σχεδὸν ὦν τοῦ Φιλίππου συνανετράφη καὶ συνανεστράφη μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ φιλοσοφούσῃ αὐτῇ τῆς Πέλλης (Ἀθῆν. XI, 119, Wilcken ἔ. ἀ. 26), ἀφ' οὗ ὁ πατὴρ του Νικόμαχος ἦτο ἰατρός τοῦ Ἀμύντου ἦτοι τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου, ἔπεται, ὅτι ὁ Φίλιππος ἐγίνωσκε καλῶς τὴν σοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ θὰ παρηκολούθει τὰ ὄριμα διδάγματα αὐτοῦ, ὅτε τιμῆς ἕνεκα καὶ φιλίας εἶχε μετακαλέσει αὐτὸν ὡς διδάσκαλον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὥστε ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους οὐχ ἦττον ἢ ὁ Ἀλέξανδρος.

Ἄλλ' ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἔκρινε τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς του, ἦτο ἤδη βασιλεὺς τῆς Περσίας καὶ ἐγνώριζε τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τοῦ Περσικοῦ κράτους, ὅπερ ἠνῴσει τὰς κατὰ τοῦ νομαδισμοῦ στρεφόμενας ἀσχολίας καὶ τὰς φυτείας τὰς παρακολουθούσας τὸν ἐδραῖον βίον καὶ τὸν ἔξ αὐτοῦ πολιτισμόν. Τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἦτο

γνωστὸν ἤδη πρότερον καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἢ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Δαρείου (494 π. Χ.) τοῦ υἱοῦ του Ὑστάσου πρὸς τὸν Γαδάταν (BCH, 1889, 529 ἐξ. Dittenberger Sylloge<sup>3</sup>, 22) καὶ ἐπεδοκιμάζετο ὑπὸ τοῦ Σωκράτους κατὰ τὸν Ξενοφῶντα Οἶκον. IV, 4,8,21 ἐξ. V. I ἐξ. 17 («καλῶς δὲ κἀκεῖνος εἶπεν, ὃς ἔφη τὴν γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι»)· πρβλ. Κύρ. Παιδ. 5,4,24. Τοιαῦτα δὲ διδάγματα δὲν ἦσαν ἄγνωστα οὔτε εἰς τὸν Ἀριστοτέλην οὔτε εἰς τὸν Φίλιππον οὔτε ἐπομένως εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Διεσώθη δ' εἰς ἡμᾶς ἡ μαρτυρία, καθ' ἣν καὶ οἱ Μακεδόνες κατεφύτευσάν ποτε τοῦλάχιστον τὴν ἄμπελον ἐν Σουσίδι καὶ Βαβυλῶνι (Στράβ. 15,731), ὡς εἶχον πράξει καὶ οἱ Πέρσαι ἐν Δαμασκῶ (Ἀθῆν. 1,28 d [πρβλ. καὶ Wilcken ἔ. ἄ. 50 ἐξ. Ἐπιστημολόγος 1932 σ. 72]).

Ἡ ἄνωτέρω εἰκὼν τῆς πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου κοινωνικῆς καταστάσεως καὶ τῆς βαθμίδος τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Εὐρυδίκης· διότι ἡ ἀγραμματωσύνη τῆς περιγκλιόσης ταύτης δεικνύει, ὅτι ὄχι μόνον ἐν ταῖς ἡγεμονίαις τῆς ἄνω Μακεδονίας, στερουμέναις πόλεων καὶ κατὰ μικρὰς κόμας ὤκισμέναις ἐν λυπρᾷ καὶ ἀγόνῳ χώρᾳ (ὄρα Κεραμοπούλου Ἀρχ. Ἐφημ. 1932, 104 ἐξ. Ἑλληνικά 7, σ. 53 καί: Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι σελ. 56 ο, 106 ι), ἐδέσποζεν ἀμάθεια εἰς τε τὰς κατωτέρας τοῦ πλήθους τάξεις καὶ τὰς ἄνωτέρας μέχρι καὶ τοῦ ἡγεμονεύοντος οἴκου, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ Πέλλῃ ἡ κατάστασις δὲν ἦτο πολὺ καλντέρα, ἀφ' οὗ οὐδαμῶς ἐκωλύθη ὁ Ἀμύντας εἴτε ὡς βασιλόπαις εἴτε μᾶλλον ὡς βασιλεὺς ἤδη νὰ λάβῃ ὡς δευτέραν σύζυγόν του (πρώτη ἦτο ἡ Γυγαία Justin. VII, 4 ἐξ.) τὴν ἀγράμματον Εὐρυδίκην καὶ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὴν εἰς βασιλίσειαν τῆς ὅλης Μακεδονίας. Ὁ Ἀμύντας ἐκ τῆς πρώτης του συζύγου εἶχε γεννήσει τρεῖς υἱούς, Ἀρχέλαον, Ἀριδαῖον, Μενέλαον, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας, τῆς Εὐρυδίκης, τοὺς ὀνομασθέντας ἄνωτέρω τρεῖς υἱούς καὶ μίαν θυγατέρα. (Justin. ἔ. ἄ. Beloch ἔ. ἄ. 67).

Ἄν θελήσωμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν ἐν τινι μέτρῳ τὴν εἰκόνα τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀμύντου καὶ τῆς Εὐρυδίκης, πρέπει νὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς Περδίκκας<sup>1)</sup> καὶ μάλιστα ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχέλαος (413-399 π. Χ.) εἶχον πρωτίμως ἐλκυσθῆ ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ἄνδρας σοφοὺς καλέσαντες μάλιστα αὐτοὺς εἰς τὴν Μακεδονικὴν αὐλὴν· οὕτω ὁ μὲν Περδίκκας ἐκάλεσε τὸν διθυραμβοποιὸν Μελανιπίδην καὶ τὸν μέγαν ἱατρὸν Ἰπποκράτην, ὁ δὲ Ἀρχέλαος προβάς περαιτέρω ἐθέσπισεν ἀγῶνας γυμνικοὺς καὶ μουσικοὺς ἐν Δίῳ πρὸς τιμὴν τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Διός, ἐκάλεσε δὲ εἰς τὴν Πέλλαν ἄλλους τε καὶ τὸν περίφημον Μιλήσιον μουσικὸν Τιμόθεον, τὸν Σάμιον ἐπικὸν Χοιρίλον, τὸν Ἀθη-

1. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σύγχρονος αὐτῷ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου Θαράπας. Justin. Πλούτ. Πύργ. 1. Beloch G. G. III, I σ. 23-24.

ναῖον τραγικὸν Ἀγάθωνα, τὸν γέροντα ἤδη Εὐριπίδην, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἐτελεύτησε τότε ἐν Μακεδονίᾳ, συνθέσας τραγωδίαν ἐπώνυμον τοῦ Ἀρχελάου καὶ τὰς Βάκχας, αἵτινες, ὑμνοῦσαι τὰ κάλλη τῆς Μακεδονίας, ἦσαν προωρισμένοι πιθανῶς διὰ τὸ θέατρον τῆς Πέλλης ἢ τοῦ Δίου. Ὁ Ζεῦξις ἐκόσμησε τὰ ἀνάκτορα τῆς Πέλλης, ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος Εὐφραῖος εἶχε μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ αὐλῇ, ἣ φήμη ἔφερε τὴν Μακεδονικὴν αὐλὴν ὡς εὖνον πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά, ἀριστοκρατικῶν δ' οἴκων γόνοι ἐμφανίζονται συγγραφεῖς ὡς ὁ Ἀντίπατρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰολάου, στρατηγός, καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς τοῦ Λάγου, στρατηγὸς ὠσαύτως (πρβλ. Beloch III, I 23 ἐξ. 470 ἐξ. Geyer ξ. ἀ. 76, 97, 138 ἐξ.).

Ὁ Ἀμύντας Γ', ὁ υἱὸς τοῦ Ἐρριδαίου ἢ Ἀρριδαίου (Dittenberger Sylloge inscript. 135, 157 Geyer ξ. ἀ. 111), ὁ σύζυγος τῆς Εὐρυδίκης θὰ εἶχε γεννήσει τὸν πρῶτον ἐκ τῆς Γυγαίας υἱὸν Ἀρχελάον ζῶντος τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου καὶ πρὸς τιμὴν τούτου θὰ εἶχεν ὀνομάσει αὐτὸν ὀμώνυμον, ἐπομένως ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ φιλόμουσα καὶ προοδευτικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ ἔργα καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπέστη ἐπίδρασιν ἐξ αὐτῶν. Νυμφευθεὶς εἰς πρῶτον γάμον τὴν Γυγαίαν καταγομένην ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Μακεδονίας, ὡς δεικνύει τὸ ὄνομά της (Beloch III, II 62, 66), πῶς ἀπέπεμψε αὐτήν, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον τῷ 393/2, καὶ ἐνυμφεῦθη τὴν ἀγράμματον Εὐρυδικὴν ἐξ Ὁρεσίδος;

Νομίζω ὅτι πολιτικοὶ λόγοι συνετέλεσαν, ὥστε νὰ γίνῃ ὁ γάμος οὗτος. Ἡ κεντρικὴ Μακεδονικὴ δυναστεία πολλάκις ἔνεκα τοιαύτης αἰτίας συνεδέθη δι' ἀγχιστείας πρὸς τοὺς ἡγεμονεύοντας οἴκους τῆς Ἄνω Μακεδονίας ἢ καὶ τῆς Θράκης. Ἐχομεν μάλιστα παραπλήσιον παράδειγμα τὸ τῆς Γυγαίας θυγατρὸς τοῦ Ἀμύντα τοῦ Α', βασιλεύσαντος περὶ τὸ 500 π. Χ., καὶ ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' τοῦ Φιλέλληνο, ἣτις ὑπανδρεύθη τὸν Πέρσην Βουβάρη (Ἡρόδ. 5, 21. 8, 136. Justin. 7, 3). Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' Στρατονίκη ὑπανδρεύθη τὸν Θρᾶκα Σεύθη (Θουκ. 2, 101), ὁ δ' Ἀρχελάος (Ἀριστοτ. πολιτ. 1311β) « τῶν θυγατέρων . . . τὴν μὲν προτέραν, κατεχόμενος ὑπὸ πολέμον πρὸς Ἰρραν καὶ Ἀρράβιον ἔδωκε τῷ βασιλεὶ τῷ τῆς Ἐλιμείας » (= Κοζάνη-Γρεβενά). Ἐχων τὴν Ἐλίμειαν σύμμαχον ἠδύνατο νὰ ἀντεπεξέλθῃ πρὸς Ἰρραν καὶ Ἀρράβιον ἥτοι πρὸς τὰς ἄλλας δύο ἰσχυρὰς τῆς Ἄνω Μακεδονίας ἡγεμονίας, τὴν τῆς Ὁρεσίδος καὶ τὴν τῆς Λύγκου ἢ Πελαγονίας. Εἰς πάσας ταύτας τὰς περιπτώσεις ὁ γάμος εἶχεν αἰτίαν πολιτικὴν. Διὰ τοιαύτην αἰτίαν λοιπὸν νομίζω, ὅτι καὶ ὁ Ἀμύντας ἀπέπεμψε τὴν πρῶτην σύζυγόν του Γυγαίαν, καίπερ ἀνήκουσαν εἰς τὴν γενεάν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ ἔλαβε τὴν Εὐρυδικὴν ἐκ τῆς Ὁρεσίδος. Ὁ γάμος οὗτος ἴσως ἐκλείσει τὴν περίοδον τῆς ἐχθρας καὶ τοῦ πολέμου, ὅστις ἐχώριζε τὸ κεντρικὸν Μακεδονικὸν κράτος ἀπὸ τῶν δυτικῶν Μακεδονικῶν ἡγεμονιῶν τῆς Λύγκου καὶ τῆς Ὁρεσίδος. Ὁ μὲν Ἀρχελάος εἶχε συγκα-

τήσει ἐν φιλία τὸν βασιλέα τῆς Ἑλιμείας δούς αὐτῷ τὴν ἀδελφήν του, ὁ δὲ Ἀμύντας προσφκειώθη καὶ τὸν Ἴρραν τῆς Ὁρεσιτίδος λαβὼν σύζυγον τὴν θυγατέρα του. Ἀλλὰ ταύτης ἡ μήτηρ ἦτο κόρη τοῦ Ἀρραβαίου ἡγεμόνος τῆς Λύγκου, ὥστε ὁ Ἀμύντας ἐγένετο οὕτω γαμβρὸς ἀμφοτέρων τῶν μέχρῳ πρὸ μικροῦ ἐχθρῶν τοῦ κράτους του. Ἡ Εὐρυδίκη ἦτο ἀγράμματος καὶ ἦτο ἡ ἰδιότης αὐτῆς μειονέκτημα διὰ τὸν βασιλέα τῆς προοδευτικῆς Μακεδονικῆς αὐλῆς, ὅστις πρὸς τούτους ἔχανε καὶ τὴν πρώτην του σύζυγον. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν κέρδος ἦτο μέγα, ἡ εἰρήνη τοῦ κράτους ἠμπεδοῦτο καὶ μετ' αὐτῆς ὁ θρόνος τοῦ Ἀμύντου.

Ὁ γάμος οὗτος τοῦ Ἀμύντου ἐγένετο πιθανῶς, ὅτε οὗτος ἐκινδύνευσε νὰ ἀπολέσῃ ἅπαν τὸ κράτος του ἐμπλακεὶς εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς (Justin. 7, 4, «cum Illyriis deinde et Olynthiis gravia bella gessit»). Ὁ Ἰουστίνος λέγει ταῦτα, ἀφ' οὗ πρότερον ἐμνημόνευσε τῶν δύο γάμων τοῦ Ἀμύντου. Ἡ ἐκθεσίς του αὐτῆ δὲν φαίνεται τηροῦσα χρονολογικὴν τάξιν, ἐπειδὴ τάσσει πρῶτον τὸν γάμον καὶ τὰ τέκνα μετὰ τῆς Εὐρυδίκης, δεύτερον τὸν γάμον καὶ τὰ τέκνα μετὰ τῆς Γυνγαίας καὶ τρίτον τοὺς πολέμους πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Ὀλυνθίους, ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ εἴπῃ πρῶτον τὸν γάμον τῆς Γυνγαίας, δεύτερον δὲ τοὺς πολέμους καὶ τρίτον ἐν συναφείᾳ καὶ συναρτήσει πρὸς τὸ δεύτερον τὰ περὶ τῆς Εὐρυδίκης. Πῶς ὁ Ἀμύντας ἐξέκλινε τὸν ἐκ τῆς Ὀλύνθου καὶ τῶν Χαλκιδέων κίνδυνον, διδάσκει ἡ σωθεῖσα ἐν ἐπιγραφῇ συνθήκη μετ' αὐτῶν (Dittenberger ἔ. ἀ. 135· Hampl, Der König der Makedonen, Leipzig. Diss. σελ. 51, 57).

Οἱ πόλεμοι ἐκεῖνοι ἐγένοντο, ὅτε ὁ Ἀμύντας κατεῖχεν ἤδη τὸν θρόνον. Ὁ Ἰσοκράτης, Ἀρχιδ. 46, λέγει: «*παραπλήσια δὲ τούτοις Ἀμύντας ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς ἐπραξεν ἠτιηθεὶς γὰρ ὑπὸ τῶν βαρβάρων τῶν προσηκούντων μάχῃ καὶ πάσης Μακεδονίας ἀποστερηθεὶς, τὸ μὲν πρῶτον ἐκλιπεῖν τὴν χώραν διανοήθη καὶ τὸ σῶμα διασώζειν, ἀκούσας δὲ τινος ἐλαινοῦντος τὸ πρὸς Διονύσιον ὄηθὲν καὶ μεταγνοὺς ὥσπερ ἐκεῖνος χωρίον μικρὸν καταλαβὼν καὶ βοήθειαν ἐνθένδε (ἐκ Σπάρτης) μεταπεμπόμενος, (πρβλ. Ξεν. Ἑλλ. 52, 13. Ἰσοκρ. Πανηγυρ. 126. Διόδ. 15, 19, 3. Παπασταύρου ἐν «Ἑλληνικά» 10, 64. Geyer 115 ἔξ. 120 ἔξ.) ἐντὸς μὲν τριῶν μηνῶν κατέσχεν ἅπασαν Μακεδονίαν, τὸν δ' ἐπίλοιπον χρόνον βασιλεύων γήρᾳ τὸν βίον ἐτελεύτησεν*». Τὸ «*μικρὸν*» ἐκεῖνο «*χωρίον*», ὁπόθεν «*μετεπέμψατο βοήθειαν*» κινδυνεύων τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμῳ, πρέπει νὰ ἔκειτο ἐν τῇ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ που καὶ νὰ ἦτο ἐν τῶν πολλῶν φρουρίων, ἅτινα περιέγραψα ἤδη ἀλλαχοῦ (Ἀρχ. Ἑφ. 1932, Ἑλλ. 7) οὐχὶ δ' αἱ Αἰγαί (Geyer ἔ. ἀ. 115), αἵτινες δὲν θὰ ἔλεγοντο «*μικρὸν χωρίον*», οἱ δὲ περὶ τῶν κρισίμων τούτων γεγονότων λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους, καίπερ ἑξαίροντες τὸν μὴ δυνάμενον νὰ ἔλθῃ ἐγκαίρως σπαρτιατικὸν παράγοντα, ἀντὶ τοῦ ὁποίου ὁ Geyer 116 πλάττει θεσσαλικόν, ἐγκλείουσι,



νομίζω, τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην, δι' ἣν ὁ βασιλεὺς ἐλησμόνησε τὴν Γυγαίαν καὶ τὰ ἕξ αὐτῆς τέκνα, ἀπεφάσισε δὲ νὰ συνδεθῇ διὰ τοῦ μετὰ τῆς Εὐρυδίκης γάμου πρὸς τὰς δυτικὰς ἡγεμονίας, τῇ ταχεῖα βοηθεία τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ἐκ τοῦ κινδύνου ἠδύνατο νὰ σωθῇ ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν Μακεδονίαν νὰ ἀνακτήσῃ. Τούτου ἐπιτευχθέντος τότε ταχέως, ἐκινδύνευσε πάλιν σπουδαίως ὁ Ἀμύντας ὕστερον ἕνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Ὀλυνθίους καὶ τὸν ἐπαναστατήσαντα Ἀργαῖον πολέμου, ἐσώθη δὲ τῇ βοηθεία τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἑλιμείας (Ἰσοκρ. ἔ. ἀ. Ξενοφ. Ἑλλ. ὁ, 2, 11 ἔξ. Διόδ. 15, 19, Geyer 120 ἔξ.) ἐν ᾧ ἡ Ὀρεστὶς καὶ ἡ Πελαγονία συνεῖχον ἡσυχάζουσαν τὴν Ἰλλυρίαν. Ἀλλὰ συμπεληθείσης τῆς δευτέρας ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἀπεσάσθη ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν Ἀθηναίων (Dittenberger, Sylloge<sup>3</sup> 157) ἐξασφαλίσας οὕτως εἰρηνικὰ καὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ γήρατος, ἔξ οὗ καὶ ἀπέθανε. Ὁ γάμος λοιπὸν μετὰ τῆς Εὐρυδίκης δὲν ἦτο οὔτε ἐρωτικὴ περιπέτεια οὔτε ἄλλως ἀλόγιστος πράξις, ἀλλ' ἐσκεμμένη πολιτικὴ, διορθοῦσα πᾶσαν ταραχὴν, αἴρουσα πάντα κίνδυνον καὶ στερεοῦσα μακρὰν εἰρήνην. Μόνον οὕτω κρινόμενος ὁ Ἀμύντας δύναται νὰ σώσῃ τὴν καλὴν του ἱστορικὴν φήμην: « Hic quoque insignis industria et omnibus imperatoriis virtutibus instructus fuit » (Iust. 7, 4).

Ἐπειδὴ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῆς Εὐρυδίκης, ὁ Φίλιππος, ἀπέθανε δολοφονηθεὶς τῷ 336 ἐν ἡλικίᾳ 46 ἐτῶν, θά εἶχε γεννηθῆ τὸ 383 ἢ 382. Ἄν προσθέσωμεν πέντε ἢ ἕξ ἔτη, καθ' ἃ θὰ ἐγεννήθησαν τὰ ἄλλα τρία τέκνα, ἀνερχόμεθα περὶ τὸ ἔτος 389 περίπου (τῷ 390 κατὰ Geyer ἔ. ἀ. 80, 124, 127), ὅτε θὰ ἐκινδύνευσε τὸ κράτος καὶ θὰ ἐνυμφεῦθη ὁ Ἀμύντας τὴν Εὐρυδίκην. Ὡστε ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ Ἀμύντου, ὁ Ἀλέξανδρος, θὰ ἦτο περίπου 19 ἐτῶν, ὁ δὲ τρίτος, ὁ Φίλιππος, θὰ ἦτο 13 ἐτῶν, ὅτε ὁ Ἀμύντας ἀπέθανε τῷ 370, ἦτοι οἱ τρεῖς υἱοὶ ἦσαν μόλις ἢ ἀκόμη ἔφηβοι. Τότε λοιπὸν θὰ ἔμαθε γράμματα ἡ Εὐρυδίκη, ἵνα παρακολουθῇ τὴν παιδείαν τῶν υἱῶν. Ὁ δὲ μικρὸς Φίλιππος πιθανῶς δὲν θὰ εἶχεν ἀπολαύσει ἐπαρκῶς τῆς παιδευτικῆς μερίμνης τῆς μητρὸς, διότι ἀναφέρεται ὅτι « ἦν ἐν τούτοις (τῇ μουσικῇ καὶ τοῖς λογοτεχνικοῖς) ὑπ' ὀψιμαθίας ἑαυτοῦ μικρότερος καὶ νεοπρεπέστερος· ὄθεν καὶ φασὶ πρὸς τινὰ ψάλτην περὶ κρουμάτων αὐτοῦ διαφορομένου καὶ δοκοῦντος ἐξελέγχειν, ἀτρέμα μειδιάσαντα τὸν ἄνθρωπον εἰπεῖν « μὴ γένοιτό σοι, βασιλεῦ, ἀθλίως οὕτως, ἵνα ταῦτ' ἐμοῦ βέλτιον εἰδῆς » (Πλουτ. Ἡθ. 334<sup>c</sup>). Τὸ ἐπίγραμμα οὐδὲν λέγει περὶ τῆς γλώσσης, ἦν ὠμίλει ἡ Εὐρυδίκη, προϋποθέτον αὐτὴν ὡς μητρικὴν γνωστὴν ὑπ' αὐτῆς· διότι ἂν δὲν ἦτο μητρικὴ, τότε τὸ κατόρθωμα τῆς Εὐρυδίκης νὰ ἐκμάθῃ ὡς μήτηρ ἦδη καὶ γλώσσαν καὶ γράμματα θὰ ἦτο διπλοῦν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαρθῇ ὡς τοιοῦτον.

Τὸν Ἀμύνταν διεδέχθη ὁ υἱὸς Ἀλέξανδρος, ὃν βασιλεύσαντα ἐπὶ ἑν ἔτος ἐδολοφόνησεν ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς του Εὐρυνόης Πτολεμαῖος ὁ Ἄλω-

ρίτης<sup>1</sup>), ὅστις ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ δευτέρου υἱοῦ Περδίκκα Γ' ὡς βασιλέως, συγχρόνως ἢ μετ' ὀλίγον ἐνυμφεύθη τὴν πενθεράν του χήραν βασιλίσσαν Εὐρυδίκην καὶ ἐξαφανίζεται μετ' αὐτῆς, ὅτε ὁ Περδίκκας ἐνηλικιωθεὶς τῷ 365 μοναρχεῖ μέχρι τοῦ ἐνδόξου κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν θανάτου του τῷ 359 (Beloch III, II 61 ἐξ. Geyer 134-9). Τότε ἔδει νὰ βασιλεύσῃ ὁ ἀνήλικος υἱὸς τοῦτου Ἀμύντας, ὅστις ὅμως δὲν ἀπήλαυσε τοῦ θρόνου, διότι ἀντ' αὐτοῦ, καλουμένου βασιλέως, ἐκυβέρνησα κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἐπίτροπος εἶτα δὲ ὡς βασιλεὺς ὁ θεῖος του Φίλιππος, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ Εὐρυδικὴ κατὰ τὰνωτέρω ἔμεινε χήρα ἐπὶ ἓν ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της βασιλέως Ἀμύντου, ἦτοι ἐφ' ὅσον ἐβασίλευεν ὁ ἀτυχῆς υἱὸς της Ἀλέξανδρος Β'. Ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἔμαθε γράμματα, δὲν νομίζω διὰ περιλαμβάνει καὶ τὸ ἔτος τῆς βασιλείας ταύτης.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀμύντου, ἡ ἀλλαγὴ καταστάσεως καὶ καθηκόντων αὐτῆς τε καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ οἱ μεμαρτυρημένοι ἔρωτες αὐτῆς πρὸς τὸν Ἀλωρίτην γαμβρόν της (πρβλ. Iust. 7,4. Geyer 131) ἦσαν ὑποθέσεις ἱκαναὶ νὰ περισπάσωσι τὴν προσοχὴν της, ἐν ᾧ τὰ τελευταῖα εἰρηνικὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ γέροντος Ἀμύντου παρεῖχον αὐτῇ σχολὴν πρὸς φροντίδας περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων της. Αἱ φροντίδες αὗται θὰ εἶχον λήξει ἀποθανόντος τοῦ Ἀμύντου. Εἶναι πιθανὸν δέ, ὅτι τότε ἔστησε τὸ πρὸς τὰς Μούσας ἀνάθημά της, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν λέγεται βασιλίσσα ἀλλὰ θυγάτηρ τοῦ Ἴσρα.

Ἡ ἄλλη Εὐρυδικὴ, ἧς ἐμνημονεύσαμεν ἐν ἀρχῇ, ἦτο σύζυγος τοῦ Φιλίππου Β', ὡς εἶπομεν ἥδη. Ὁ Φίλιππος ὡς πρῶτην νόμιμον σύζυγόν του ἐνυμφεύθη τὴν Φίλιαν, ἀδελφὴν τοῦ Δέρδα καὶ τοῦ Μαχάτα (Μαχίτου I G I<sup>a</sup>, 71) τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῆς Ἑλιμείας, ἀλλ' ὁ θάνατος ἢ ἄλλη αἰτία ἔλυσε τὸν ἄγονον τοῦτον γάμον. Διὰ τοῦτο τῷ 357 ἔλαβε δευτέραν νόμιμον σύζυγον τὴν Ὀλυμπιάδα, θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Νεοπτολέμου· ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τὴν Κλεοπάτραν, ἧτις ὑπανδρεύθη ὕστερον τὸν θεῖόν της Ἀλέξανδρον, βασιλέα τῆς Ἡπείρου (ὄρα Μ. Δήμητρα, Ἰστ. τ. Ὀλυμπιάδος, 1887. Beloch III, II<sup>a</sup> 68 ἐξ.).

Ἀλλὰ πλὴν ταύτης τῆς νομίμου συζύγου του, ἦν προσέβαλε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του νυμφευθεὶς νομίμως τὴν ἐκ Πέλλης ἀνεψιὰν τοῦ στρατηγοῦ Ἀττάλου Κλεοπάτραν, εἶχεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἄλλας συνεύνους νομίμους μὲν ἀλλ' ἀνεπισήμους ἐκ διαφότων χωρῶν. Σχεδὸν μετὰ πᾶσαν κατάκτησιν χώρας συνεδέετο πρὸς αὐτὴν καὶ διὰ γάμου χάριν πολιτικοῦ κέρδους. « Ὁ δὲ Φίλιππος ἀεὶ κατὰ πόλεμον ἐγάμει » (Σάτυρ. F. H. Gr...). Οὕτω ἐνυμφεύθη ἐν Λαρίσῃ τὴν Φίλινναν, ἐν Φεραῖς τὴν Νικασίπολιν, ἐν Μικρᾷ Σκυθίᾳ (Δοβρουτσᾶ) τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Γετῶν Κοθῆλα, καλουμένην Μή-

1. Ὅρα PAPAΣTAVPY, Amphipolis, Beiheft der Klio, 1935, σ. 25, ἐνθα πλεονάζει τὸ und ἐν τῇ φράσει « der Wittwe der Amyntas, und der Eurydike ».

δαν ἢ Μηδόπαν, ἐν δὲ τῇ Ἰλλυρία τὴν Αὐδάταν. Ἄλλὰ κατὰ τὸν Ἰουστῖνον 9,8 ὁ Φίλιππος εἶχεν ἐκ διαφόρων γάμων συναφθέντων **κατὰ βασιλικὸν ἔθος** πολλοὺς ἄλλους υἱοὺς, οἵτινες ἢ ὑπὸ τῆς μοίρας ἢ ὑπὸ σιδήρου ἀπώλοντο. (᾽Ορα καὶ Beloch III, I 604').

Ἐκ πασῶν τούτων τῶν γυναικῶν ἐνδιαφέρει ἡμῖν ἡ Ἰλλυρις Αὐδάτα. Αὕτη μετὰ τὸν περὶ τὸ 358 συναφθέντα γάμον τῆς μετωνομάσθη εἰς Εὐρυδίκην (᾽Αρριαν. Διαδ. 22. Beloch III, II 68 ἐξ.), ἐγέννησε δὲ περὶ τὸ 340 μίαν κόρην κληθεῖσαν Κύνναν (᾽Αθῆν. 13, 560 ἐξ. 4, 155 α. Σάτ. F. H. G. III 161. Διόδ. 19,52. ᾽Αρριαν. Ἀνάβ. 1, 5, 4) ἢ Κυνάνην (᾽Αρριαν. Διαδ. 23. Πολυαιν. 8, 60), γενομένην ὕστερον σύζυγον τοῦ ᾽Αμύντα, υἱοῦ τοῦ Περόδικκα, ὃν ὡς ἀνήλικον διάδοχον τοῦ θρόνου ἐπετρόπευσεν ὁ θεῖος Φίλιππος ὁ Β' ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου ᾽Αλεξάνδρου, καὶ παρεμέρισεν ἔπειτα ἐντελῶς, λαβὼν αὐτὸς τὸν θρόνον. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου τῆς Κύννας μετὰ τοῦ ᾽Αμύντα, θανατωθέντος ἔπειτα τῷ 336, ἐγεννήθη μία κόρη, ἡ ᾽Αδεῖα (Ἡδεῖα), ἣτις μετωνομάσθη κατὰ τὴν μάμμην εἰς Εὐρυδίκην, ὑπανδρεύθη τῷ 321 τὸν υἱὸν τοῦ Μεγάλου ᾽Αλεξάνδρου Φίλιππον ᾽Αρριδιάϊον καὶ ἀνεμείχθη ζωηρῶς εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, ὥστε τῷ 317 ἐφρονεύθη κατὰ διαταγὴν τῆς ᾽Ολυμπιάδος (Beloch III, II 67-9. Δήμιτσα, ἐ. ἀ. 85 ἐξ.)

Ἡ Αὐδάτα - Εὐρυδικὴ ἦτο ἀναμφισβητήτως βάρβαρος ἐξ Ἰλλυρίας καὶ βεβαίως δὲν θὰ ἐγνώριζεν οὔτε γλῶσσαν οὔτε γραφὴν Ἑλληνικὴν — καθὼς πιθανῶς οὐδ' ἡ Μήδα — καίπερ οὔσα, κατὰ τὸν Beloch, θυγάτηρ ἢ θυγατροῖδῃ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰλλυριῶν Βαρδύλεως. Ἄλλο τέκνον πλὴν τῆς Κυνάνης δὲν ἀπέκτησε. Ἡ δὲ Κυνάνη «*γρημαμένη ᾽Αμύντα τῷ Περόδικκῳ, ταχέως τοῦτον ἀποβαλοῦσα, οὐκ ὑπέμεινε ἀνδρὸς πειραθῆναι δευτέρου, ἀλλὰ μίαν ἔχουσα θυγατέρα ἐξ ᾽Αμύντου, (᾽Αδεῖαν) Εὐρυδικὴν καὶ ταύτην, τὰ πολεμικὰ ἤσκησεν*», ὡς λέγει ὁ Αἰλιανὸς 8, 60, διηγούμενος ἐν συνεχείᾳ πολεμικὰ αὐτῆς κατορθώματα. Μόνον ἂν ἡ μήτηρ Αὐδάτα - Εὐρυδικὴ ἦτο ὁμοία, ἠδύνατο ἢ Κυνάνη νὰ ἀνατραφῇ οἷα εδείχθη ἔπειτα, ἀνίκανος καὶ ἄλλοτρία ὄλως πρὸς σπουδὰς καὶ μελέτας, βεβαίως ἀγράμματος καίπερ ἑλληνίζουσα καὶ μακεδονίζουσα τὰ αἰσθήματα. Μόνον τοιαύτη οὔσα θὰ ἠδύνατο νὰ θεραπεύη πολεμικὰ ἰδεώδη καὶ οὕτω νὰ διαφημίξῃ ἀσυναίσθητως τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀγόνου καὶ πτωχῆς μητροικῆς πατρίδος Ἰλλυρίας, ἣς τὰ τέκνα, ὅταν δὲν ἀμύνονται ὑπὲρ αὐτῆς, μισθοῦσι τὴν στρατιωτικὴν τῶν ἀρετῶν εἰς ἄλλους (πρβλ. Κεραμόπουλλον, Τί εἶναι οἱ Κουτσοβλαχοὶ σ. 42 ο.). Τοιαύτη μήτηρ οἷα ἡ Αὐδάτα, ἔχουσα καὶ ξενικὸν ὄνομα, ἦτο βεβαίως βάρβαρος καὶ τριβάρβαρος.

1. Ὅτι καὶ ἐν Ἡπειρῳ οἱ βασιλεῖς ἐνυμφεύοντο πολλὰς γυναῖκας, ὄρα Πλουτ. Πύρρ. 9.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ἐπίγραμμα τῆς Εὐρυδίκης τῆς κόρης τοῦ ὀρέστου Ἴρρα, παραθέτομεν τοὺς λόγους, δι' ὧν ὁ Πλούταρχος, γράφων « περὶ παίδων ἀγωγῆς », συνοδεύει αὐτό : « πειρατέον οὖν εἰς τὸν τῶν τέκνων σωφρονισμόν πάνθ' ὅσα προσῆκεν ἐπιτηδεύειν, ζηλώσαντας Εὐρυδίκην, ἥτις Ἰλλυρίδος οὖσα καὶ τριβάροστος, ὁμῶς ἐπὶ τῇ μαθήσει τῶν τέκνων ὀψέ τῆς ἡλικίας ἤφατο παιδείας· ἰκανῶς δ' αὐτῆς τὴν φιλοτεκνίαν σημαίνει τοῦ ἐπίγραμμα, ὅπερ ἀνέθηκε Μούσαις : « Εὐρυδίκη Ἴρρα πολιήτισι » κ.λ.π.

Ἡ Εὐρυδίκη Ἴρρα δὲν ἐμφανίζεται ἀξιολόγως εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνήν, ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Ἀμύντας, ὁ πρῶτος σύζυγός της· εἶναι δὲ βέβαιον, ὅτι ἔζη καὶ μετὰ τὸ 365, ὅτε ἡ σειρὰ τῆς βασιλείας ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' ἤλθεν εἰς τὸν Ἀμύνταν, τὸν ἀνήλικον ἀνεψιόν του, υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Περδίκκα. Τοῦτον τὸν βασιλέα παρεμέρισεν ὁ Φίλιππος ἔπειτα, γενόμενος αὐτὸς βασιλεύς, νυμφεύσας δὲ αὐτὸν μετὰ τῆς θυγατρὸς του Κυρνάνης. Ἀφ' οὗ ἡ Εὐρυδίκη Ἴρρα ὑπῆρξεν τόσον καλὴ μήτηρ, ὥστε νὰ συμμελετᾷ μετὰ τῶν υἱῶν της, συντρόφων τοῦ νεαροῦ Ἀριστοτέλους, καὶ νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ ὑπερήφανος διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων δὲ νὰ θεωρῆται ἀξιομίμητον παράδειγμα μητρὸς, ἀναμφιβόλως θὰ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν υἱῶν της· τοῦλάχιστον οὐδεμία εἰδήσις ὑπάρχει περὶ ἀντιθέτων αἰσθημάτων τοῦ υἱοῦ της Φιλίππου, ἐλθόντος εἰς τὸν θρόνον τῷ 365. Θὰ ἦτο δὲ πᾶσα ἀσέβεια τοῦ Φιλίππου πρὸς τὴν μητέρα τόσον ἄτοπος, ὥστε ἡ ἱστορία δὲν θὰ ἀπεσιώπα αὐτήν. Ἄν ἡ Εὐρυδίκη εἶχε γεννήσει τὸν πρῶτον υἱὸν της τῷ 389 καὶ ἦτο δεκαοκταετής ὅτε ὑπανδρεύθη, θὰ εἶχε γεννηθῆ περὶ τὸ 407, ἦτοι θὰ ἦτο ἡλικίας 42 ἐτῶν τῷ 365, ὅτε ὁ υἱὸς της Φίλιππος ἐγένετο ἐπίτροπος τοῦ ἐγγόνου της Ἀμύντα. Εἶναι πιθανὸν ὁμῶς, ὅτι φιλόδοξος οὖσα καὶ ἀκολουθοῦσα τὸν Ἀλωρίτην, ἄνδρα ὁσαύτως φιλόδοξον καὶ πρὸς νεωτερισμοὺς ἐπιροετῆ, ὥστε οὐχὶ ἀνεκτὸν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, θὰ ἔζη ἀλλαχοῦ που. Ἄλλως θὰ ἠδύνατο νὰ ζῆ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Πέλλης παρὰ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἐγγόνῳ. Τόσον δὲ νέα οὖσα ἠδύνατο νὰ ζῆ καὶ κατὰ τῷ 358, ὅτε ὁ υἱὸς Φίλιππος ἐνυμφεύθη τὴν Αὐδάταν. Ἡ μετονομασία ὁμῶς τῆς Αὐδάτας εἰς Εὐρυδίκην ἔχει ἴσως διπλὴν σημασίαν : δηλοῖ δηλ. καὶ τὴν ἐξαίρετον ὑπόληψιν, ἣς ἀπῆλαυσεν αὐτῇ ἡ Αἰκατερίνη Β' τῆς ἀρχαιότητος, ἡ Εὐρυδίκη Ἴρρα — αὐτὸ δὲ τοῦτο ρητέον καὶ περὶ τῆς μετονομασίας τῆς Ἀδείας — ἀλλὰ πιθανῶς καὶ ὅτι ἡ Εὐρυδίκη Ἴρρα εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, ἐγένετο δ' ἡ μετονομασία τῆς Αὐδάτας πρὸς διαιώνισιν τῆς μνήμης, τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ἐκτάκτου προσωπικότητος τῆς βασιλίσσης.

Ἐχομεν λοιπὸν δύο - ἢ καὶ τρεῖς - Εὐρυδικάς, αἵτινες, ἂν δὲν συνέζησαν, διεδέχθησαν ὁμῶς ἀμέσως ἢ μία τὴν ἄλλην λαβοῦσα καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ἐκ τῶν δύο πρώτων ἢ μία ἔχει ἑλληνικὸν ἀρχικῶς ὄνομα, ἢ ἄλλη Ἰλλυρικόν· ἢ μία καταγεται ἐξ Ὀρεστίδος σχούσης βασιλέα Ἀντίσχον (Θουκ. 2, 80), γεννησάσης τὸν συγγενῆ Λεόννατον καὶ τὸν Περδίκκαν (Ἀρριαν. ἀνάβ.

6, 28. Ἰνδ. 18, 5) καὶ κειμένης μεταξὺ Λύγκου ἢ Πελαγονίας καὶ Ἐλιμείας ἔνθα ἔχομεν ἑλληνικὰ ὀνόματα βασιλέων καὶ ἰδιωτῶν καὶ ὅθεν προῆλθεν ἡ κατάληψις καὶ ἑξελληνίσις τῆς ὑπὸ τῶν Θρακῶν ποτε οἰκουμένης κεντρικῆς Μακεδονίας· ἡ μία εἶναι φιλόμουσος καὶ μανθάνει γράμματα μήτηρ οὕσα ἤδη, συσπουδάξει μετὰ τῶν υἱῶν, ἔχει σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἀξίας τῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας καὶ ἀπαθανατίζει τὴν ἀντίληψιν ταύτην· ἡ ἄλλη ἦλθεν εἰς Μακεδονίαν βάρβαρος, διετέλεσεν οἷα ἦλθεν καὶ κατέλιπεν ὅπισθεν αὐτῆς τὴν Κυρνήνην, γυναῖκα θαῦμα ἴσως, ἀλλ' οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν γυναικεῖαν τρυφερότητα ἢ πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς Μούσας, ἀμαζόνα, ἡ πολεμῖα ἔργα ἔμελε βιὸς καὶ φαρέτρῃ· ἡ μία ἀνεδείχθη περίφημος βασίλισσα, ὥστε νὰ μεταλαμβάνωσιν ἔπειτα αἱ διάδοχοι τὸ ὄνομά της, ἡ ἄλλη καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο μεταλαβοῦσα παρέμεινεν ἀφανῆς καὶ ἄγνωστος· ἡ μία ἔχει σαφῆ γνῶσιν τῆς θρησκείας καὶ τῶν θεῶν καὶ ὡς Ἑλληνίς ἴστησιν ἀνάθημα ταῖς Μούσαις, ἡ ἄλλη ἀγνοεῖται ὅλως ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ.

*Ποία ἐκ τῶν δύο εἶναι βάρβαρος καὶ τριβάρβαρος;*

Ὁ Πλούταρχος ῥητῶς γνωρίζει τὴν Εὐρυδίκην Ἰρρα. Ἄλλ' ἔχει ἀκούσει ἢ ἀναγνώσει πολλὰ περὶ βαρβάρου Ἰλλυρίδος Εὐρυδίκης καὶ ἀναμφιβόλως ἑταύτισεν αὐτὴν πρὸς τὴν τοῦ Ἰρρα· ἂν δὲν ἑταύτιζεν, ἔπρεπε πάντως νὰ διαστείλῃ αὐτάς. Διότι, ἂν ἡ Εὐρυδίκη Ἰρρα δὲν ἦτο ἀναμφισβήτητος Ἑλληνίς, ἡ Εὐρυδίκη-Αὐδάτα ὅμως ἦτο βεβαία Ἰλλυρίς καὶ ἔδει νὰ διακριθῇ ἀπὸ τῆς ἄλλης, ἀφ' οὗ μάλιστα δὲν εἶχεν ἡβῶντας ἢ μὴ ἡβῶντας υἱούς, ἀλλὰ μίαν θυγατέρα μόνην. Ὁ Πλούταρχος γράφει ὡς γινώσκων οὐχὶ δύο οὔτε τρεῖς, ἀλλὰ μίαν Εὐρυδίκην μόνην. Εἶναι λοιπὸν φανερὰ ἡ σύγχυσις τῶν γυναικῶν τούτων.

Ἡ δυτικὴ καὶ πᾶσα ἡ μεσόγειος Μακεδονία ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους. Ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων συνεφώνουν, ὅτε ἐκ τῆς πείρας ἢ κατὰ τὴν πείραν, ἦν εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τῶν Θρακῶν τῆς Χαλκιδικῆς τῶν περικοιούτων τὰς Ἀθηναϊκὰς ἀποικίας, πκλιτικῶς δ' ὑπὲρ τῶν τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους, ἔκρινον σύμπαντας τοὺς Μακεδόνες ὡς βαρβάρους.

Πόσον συγγνωμικοὶ πρέπει νὰ ἦμεθα πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἀγνοοῦντας τὰ κατὰ τὴν Δυτικὴν μάλιστα Μακεδονίαν πράγματα, ἀφ' ἧς ἡ νότιος Ἑλλάς χωρίζεται διὰ μεγάλων δυσπόρων ὁρέων, δυσχερανάντων πάντοτε σπουδαίως τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀναλόγου ἀγνοίας τῆς αὐτῆς χώρας καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα. Ἦδη ἐπὶ Ρήγα τοῦ Φερραίου ἡ Καστορία εἶχε δώσει εἰς αὐτὸν τρεῖς συναγωνιστὰς συμμερισθέντας τὴν ἐν Βελιγραδίῳ τύχην του, τὸν Παναγιώτην καὶ τὸν Ἰωάννην

1. Ὁρα Κεραμόπουλλον, ἐν Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, 68 ἔξ.

Ἐμμανουὴλ καὶ τὸν Γεώργιον Θεοχάρην, οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδαί Πούλιου ἐκ Σιατίστῆς, τυπογράφοι ἐν Βιέννῃ, ἀηλαύνοντο ἐκεῖθεν ὡς δημοσιεύσαντες τὰ ἔργα τοῦ Ρήγα (Legrand, μετάφρ. Λάμπρου, Ἐξοχὰ ἐγγράφα περιὲς Ρήγα, 1891. Ἀμάντου, Ἐξοχὰ ἐγγράφα περιὲς Ρήγα, 1930. Daskalakis, Rhigas Velestinlis, 1937 κ. ἄ.), ἢ Ἐπανάστασις τῆς Νιαούσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου ἦτο τὸ κορύφωμα τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἔγινε μετὰ συνεννόησιν τῶν ἀντιπροσώπων πασῶν τῶν κοινοτήτων αὐτῆς (ὄρα Colocotronis, La Macédoine, 1919, σελ. 351 καὶ τὸ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας βραβευθὲν ἔργον τοῦ κ. Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη: Οἱ Μακεδόνες ἀγωνισταὶ καὶ ἡ συμβολὴ των εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα), ὧν αἱ ὄρειναι δὲν εἶχον παύσει νὰ θεραπεύωσι τὸν ἀρματολισμὸν. (Κασσομούλη, Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, τόμ. Α΄). Εἰς ὅλας τὰς κοινότητας ἤκμαζον τὰ γράμματα ὑπὲρ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας καὶ ὡς ἐν Ἡπείρῳ, ἧς οἱ κάτοικοι διὰ τὸ ἄγονον τῆς χώρας ἐξενιτεύοντο, οὕτω οἱ Μακεδόνες ἐξενιτεύοντο καὶ ἐκινουῦντο πρὸς τὸν πολιτισμὸν (πρὸβλ. Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, 1936, Εἰσαγωγή. Λιούφη, Ἱστορία τῆς Κοζάνης. Ν. Δελιαῆ, Ἀναμνηστικὴ Ἐκδοσις Παύλου Χαρίση, Κοζάνη 1935. — Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, σελ. 130 κ. ἄλ. Ἑλληνικά τόμ. 11 σελ. 361).

Πῶς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Νιαούσης διεσκορπίσθησαν οἱ κάτοικοι τῶν κοινοτήτων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας δεικνύουσιν ἐγγράφα, οἷα τὰ παρὰ Ἰ. Φωτοπούλῳ, Ἱστορία τῆς Σελίτσῆς (Ἐρατύρας), Ἀθήναι 1939, σελ. 62 κέξ. Ἐν τῇ πατρίδι μου Βλάστη (Μπλάτσι) τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Κ. Δ. Γραμματικοῦ (μνημονεύεται οὗτος τῷ 1805 ὡς «γραμματικὸς ποτὲ τοῦ Μουχτάρ πασιᾶ» βλ. Ἡπειρωτ. Χρονικὰ τόμ. 13ος, σελ. 87) περιέχει τὸ ἐξῆς σημεῖωμα: «1827: Ὀκτωβρίου: .24 ἡμέρα Δευτέρα. Ἐκίνησαν διὰ Μπετόλια, Σέρρας καὶ Θεσσαλονίκη διὰ νὰ συνάξουν τὲς φαμίλιὰς ὁ Ἰμπραήμ ἀγᾶς μὲ χωριανούς (= Βλασιώτας). 18 Δεκεμβρίου: ἐγύρισαν: Ἰμπραήμ ἀγᾶς καὶ Σαράκος». Ἡ οἰκογένεια τοῦ Γιάννη Φαρμάκη εἶχε καταφύγει εἰς Σέρρας, ὡς αὐτὸς γράφει ἐν ἐπιστολῇ του δημοσιευομένη ὑπὸ τοῦ Φιλίμονος. Ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα δεικνύουσι τὴν ζωηρὰν συμμετοχὴν τῆς Δυτ. Μακεδονίας εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Εἰκοσιένα. Ἄλλ' ὅμως ἡ χώρα ἦτο ἐλάχιστα γνωστὴ ἐν τῷ νότῳ, ὥστε τὰ ἐγγράφα τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ποιοῦνται χρῆσιν ὄχι τοῦ ὅρου Μακεδονία καὶ Μακεδόνες, ἀλλὰ Ὀλυμπος, Κασσάνδρα, Ὀλύμπιοι, Κασσανδρινοί, Νιαουστινοί. (Ὅρα Ἀρχεῖα τῆς Ἑλλ. Παλιγγενεσίας I, σελ. 212, 213 Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας τόμ. 8 σ. 431 ἐξ.). Καὶ ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Μπέλλιος, ὁ μέγας διὰ τοῦ Βελλιεῖου κληροδοτήματός του εὐεργέτης τῆς Μακεδονίας, ὅστις ἐν τῇ διαθήκῃ του ἰδιοχείρως γράφει, ὅτι εἶδε τὸ φῶς εἰς τὸ Μπλάτσι τῆς Μακεδονίας, ὅτε ὕστερον τὸ 1837 ἴδρυσεν ἐν Ἀθήναις τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐται-

ρείαν, ἐνεγράφη διὰ ξένης χειρὸς εἰς τὸ μητρώον αὐτῆς ὑπὸ αὔξοντα ἀριθμὸν 1 ὡς *Θετταλός!* (Γ. Χατζῆς, Πρακτ. τῆς Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας 1929, σελ. 42 ἐξ. 45). Ὁ δὲ Ἰω. Φιλήμων, Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, τόμ. 3, 1860, σελ. 83, λέγει: «... ἀνῆκον εἰς τινα... Κασὴμ ἀγᾶν, πρὸ μηνὸς δολοφονηθέντα ἐν Λεβυδαίᾳ παρὰ τοῦ Δεμήρ βέγη Κοστούρη, καταγομένον ἐκ μιᾶς τῶν πολυκτημονεστέρων καὶ ἰσχυροτέρων οἰκογενειῶν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἀλβανικῆς πόλεως Καστορίας (Κελέθρου)...»!! Ὁ Φιλήμων ἦτο κάτοχος τῆς σχολαστικῆς περὶ Κελέθρου ἢ Κηλήθρου ἢ Κηλήθρου γνώσεως (ὄρα «Τὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἐνθ' ἀν.), ἀλλ' ἠγνόει τὴν ἐν ταῖς καθαραῖς Ἑλληνικαῖς κοινότησι τῆς δυτικῆς Μακεδονίας προέχουσαν θέσιν τῆς Καστορίας μὲ τὰ ἐξαιρετὰ σχολεῖα καὶ τὰ *λάσσα* αὐτῶν (πρβλ. Παπακωνσταντίνου, Μεγ. Ἐγκυκλοπαιδεία, λέξι. Καστορία), ὡς ὁ Πλούταρχος — ὅχι δὲ μόνος — ἠγνόει πῶς τὴν ἐθνολογίαν τῶν Ὀρεστῶν καὶ τοῦ Ἴρρα, καίπερ πολυμαθέστατος κατὰ τὰ ἄλλα ὦν.

*Ἀθῆναι, Ἀπρίλιος 1940*

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ